

Danuta Skrzypczak

ZESPÓŁ AKT DEPARTAMENTU ZDROWIA MINISTERSTWA SPRAW WOJSKOWYCH Z LAT 1918—1939

1. Zarys rozwoju organizacyjnego

Pierwszą instytucją w Ministerstwie Spraw Wojskowych, zajmującą się sprawami służby zdrowia był Departament Sanitarny, którego początki organizacji datują się od listopada 1918 roku¹. Składał się wówczas z następujących sekcji: personalno-mobilizacyjnej i wyszkolenia, inspekcji służby sanitarnej, szpitalnictwa, zaopatrzenia sanitarnego, naukowej i regulaminowej. W wyniku dalszych przekształceń organizacyjnych — 1 czerwca 1919 roku utworzona została przy Departamencie Sanitarnym — sekcja higieny². W myśl przepisów służbowych dla MSWojsk. z 10 grudnia 1919 roku Departament IX Sanitarny stanowiły sekcje³: personalna, organizacyjna, szpitalnictwa, gospodarcza, regulaminowa, higieny oraz kancelaria.

Dnia 1 marca 1920 roku przeprowadzona została kolejna reorganizacja Departamentu IX Sanitarnego. Zmieniono wówczas jego numerację na Departament VI Sanitarny i włączono Sekcję Opieki⁴, która swoją działalność zapoczątkowała jeszcze w Komisji Wojskowej. W pierwszych dniach listopada 1918 roku ustalona

¹ CAW, NDWP — Adiut. Gen., t. 3.

² Dz. Rozk. MSWojsk. nr 65, poz. 2071 — 12.06.1919 roku.

³ Przepisy służbowe dla MSWojsk. CAW, Gab. Min., t. 966.

⁴ Rozk. MSWojsk. nr 1792/Org. CAW, Gab. Min., t. 968.

została jej struktura, a następnie obsada personalna⁵. Od grudnia 1918 roku Sekcja Opieki funkcjonowała w składzie Departamentu Gospodarczego⁶. Zgodnie z rozkazem dziennym MSWojsk. z dnia 6 stycznia 1919 roku — Sekcji Opieki — nadano charakter samodzielny. W myśl przepisów służbowych dla MSWojsk. z dnia 10 grudnia 1919 roku w jej skład wchodziły wydziały: centralny, personalny, rejestracji inwalidów, szpitali, techniczny, opieki społecznej, administracji i rachunkowości, zasiłków i emerytur, opieki nad weteranami z 1831 i 1863 roku, dochodów pozabudżetowych oraz kancelaria. Dalsze losy Sekcji Opieki łączą się całkowicie z organizacją Departamentu VI Sanitarnego, którego skład od marca 1920 roku stanowiły sekcje⁷: organizacyjna, szpitalnictwa, aptekarska i zaopatrzenia, higieny, opieki. Do zadań Departamentu VI Sanitarnego należała organizacja wojskowych instytucji sanitarnych w kraju oraz związane z tym opracowywanie regulaminów, instrukcji i przepisów dla służby sanitarnej na czas pokoju i wojny.

Po reorganizacji MSWojsk. przeprowadzonej 10 sierpnia 1921 roku Departament VIII Sanitarny składał się z wydziałów⁸: ogólno-organizacyjnego oraz higieny i lecznictwa. Równocześnie z byłej Sekcji Opieki utworzono przejściowo Wydział Superrewizyjno-Inwalidzki. Po jego likwidacji sprawy inwalidzkie przejęło Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej⁹.

W roku 1927 wprowadzono szereg zmian w Departamencie VIII Sanitarnym¹⁰. Ustalona została nowa organizacja i powstały wydziały: ogólny, techniczno-lekarski, farmaceutyczny, weterynaryjny oraz samodzielny referat rachunkowo-budżetowy. W dniu 7 stycznia 1928 roku utworzono przy Departamencie Sanitarnym Referat Lotniczej Służby Zdrowia. Od grudnia 1928 roku uległa też zmianie nazwa na **D e p a r t a m e n t Z d r o w i a**¹¹.

W dniu 2 stycznia 1930 roku utworzono w Departamencie Zdrowia referat personalny¹². Od lutego 1932 roku przy departamencie działał Delegat Rządu do

⁵ Odprawa wewnętrzna MSWojsk. nr 1 — 9.11.1918 i nr 2 — 10.11.1918 roku.

⁶ Odprawa wewnętrzna MSWojsk. nr 9 — 3.12.1918 roku.

⁷ CAW, Gab. Min., t. 908.

⁸ Rozkaz Sztabu Gen. nr 4900/Org. CAW, Gab. Min., t. 968.

⁹ Tamże.

¹⁰ Dz. Rozk. nr 25, poz. 312 — 2.09.1927 roku.

¹¹ Dz. Rozk. nr 35, poz. 381 — 14.12.1928 roku.

¹² Dz. Rozk. nr 3, poz. 27 — 20.01.1930 roku.

Spraw Polskiego Czerwonego Krzyża.

W roku 1939 w skład Departamentu Zdrowia wchodziły następujące komórki organizacyjne:

- wydział ogólny
- wydział techniczno-lekarski
- wydział farmaceutyczny
- samodzielny referat rachunkowo-budżetowy.

Ponadto działała komisja regulaminowa oraz Delegat Rządu do Spraw PCK¹³.

2. Charakterystyka zawartości

Akta Departamentu Zdrowia zawierają 66 jednostek archiwalnych i obejmują okres od 1918 do 1939 roku. Opracowanym materiałom nadano układ rzeczowo-chronologiczny, ujmując je w odpowiednie grupy problemowe.

Do najbardziej wartościowych materiałów w tym zespole zaliczyć należy akta obrazujące organizację służby zdrowia. Wśród nich znajduje się szczegółowa organizacja Departamentu Sanitarnego i Sekcji Opieki z 1920 roku (t. 2). Komunikaty ND informują o sytuacji sanitarnej w latach 1919—1920. Zachowały się zarządzenia dotyczące organizacji i reorganizacji oraz likwidacji jednostek wojskowych. Ważne są również projekty organizacji wojskowych zakładów weterynaryjnych. Zachowały się: rozkaz o utworzeniu Komisji Demobilizacji Rzeczowej przy MSWojsk., zarządzenia dla służby zdrowia, jak również akta dotyczące Czerwonego Krzyża. Specjalne rozporządzenia wykonawcze informują o organizacji służby zdrowia w zakładach przemysłu wojennego.

Przekazy źródłowe obrazują organizację szpitalnictwa wojskowego. Znajdują się wykazy szpitali i zakładów sanitarnych w poszczególnych DOGen. Są również akta dotyczące spraw wyposażenia szpitali, zakładów wojskowych oraz zaopatrzenia sanitarnego pułków piechoty w polu. Raporty, sprawozdania z inspekcji ukazują sytuację sanitarną domów ozdrowieńców. Interesujące są również raporty o ruchu

¹³ CAW, Dep. Zdrowia, t. 54.

chorych w jednostkach sanitarnych. Zachował się plan demobilizacji wojsk sanitarnych na stan przejściowy oraz regulamin polowej służby zdrowia. Badacza zainteresować mogą przepisy sanitarne dla stacji rozdzielczych, obozów jeńców, internowanych oraz dowódców punktów wymiany jeńców. Wartość poznawczą ma sprawozdanie ministra spraw wojskowych w Komisji Sejmowej w sprawie organizacji służby sanitarnej w armii. Ciekawe jest przy tym — zestawienie liczbowe personelu lekarskiego i pomocniczego (t. 7).

Z innych archiwaliów obrazujących organizację służby sanitarnej wymienić można przepisy dotyczące sporządzania sprawozdań w sprawie zaopatrzenia sanitarno-weterynaryjnego w armii. Spotykamy akta mówiące o fachowym leczeniu, zasadach postępowania z chorymi na gruźlicę, spis środków leczniczych, jak również ogólne wskazówki administrowania sprzętem przeciwgazowym.

Z akt ukazujących organizację wojska, a w tym służby zdrowia na stopie pokojowej, znajdują się: rozporządzenie wykonawcze do ustawy o powszechnym obowiązku służby wojskowej, regulaminy — służby wewnętrznej piechoty na rok 1924 oraz rozkaz o przydziałach oficerów sanitarnych w związku z nową organizacją służby zdrowia (t. 10). Uzupełniają je karty badania przydatności do korpusu kadetów oraz instrukcje o sposobie wyszkolenia kandydatów (t. 11).

Do cenniejszych materiałów obrazujących organizację szpitalnictwa wojskowego należy zaliczyć te, które dotyczą Komitetu Propagandy Medycyny Lotniczej oraz IV Międzynarodowego Kongresu Medycyny i Farmacji Wojskowej (t. 13). Również w tym dziale znajdują odbicie sprawy zapotrzebowania na personel, materiał sanitarny i pomieszczenia szpitalne (wśród nich organizację stacji zbornych dla chorych i rannych) oraz budownictwa szpitali. Wymienić należy też umowy ze szpitalami i zakładami w sprawach leczenia wojskowych i ich rodzin oraz budowy nowych szpitali i sanatoriów wojskowych. Uzupełniają charakter spełniają raporty z inspekcji szpitali i obozów jenieckich oraz sprawozdanie statystyczne o stanie zdrowotnym armii za okres 1922—1932 (t. 14—15).

Spośród innych istotnych materiałów tego zespołu należy wymienić sprawy personalne, w grupie których znajduje się ogólna obsada personalna służby zdrowia zaktualizowana do lipca 1939 roku (t. 54).

Dalsza dokumentacja dotyczy zagadnień formowania baonów zapasowych. Regulują je specjalne zarządzenia. Charakter poznawczy mają: wykazy liczbowe personelu sanitarnego, sprawy szeregowych sanitarnych (zgłoszenia na zawodowych, przeszkolenie, awansowe). Cennymi są protokoły z konferencji w sprawie ustalania liczby oficerów służby zdrowia, wykazy — oficerów rezerwy i pospolitego ruszenia kadry 10 baonu sanitarnego oraz sanitariuszek etatowych Szpitala Ujazdowskiego, aptekarzy i uczestników kursu szkoleniowego dla lekarzy wojskowych w 1921 roku (t. 53). Na uwagę zasługują sprawy przyjmowania lekarzy cudzoziemców do służby sanitarnej WP oraz odkomenderowania na studia zagraniczne i krajowe. Wśród akt personalnych wyróżnić należy sprawy zapotrzebowań szpitali na oficerów aptekarzy i kadry sanitarnej dla formujących się szpitali polowych.

W zespole znalazły również odbicie sprawy personelu cywilnego, wykazy niższego personelu szpitalnego oraz weteranów powstań narodowych, a wśród nich — wnioski na odznaczenia kobiet biorących udział w ruchu niepodległościowym.

Następna grupa — odmienna od poprzednich to akta dotyczące wyszkolenia kadry służby zdrowia. Do najcenniejszych przekazów źródłowych należą: instrukcje szkolenia lekarzy weterynarii oraz plany organizacji kursów dla oficerów — lekarzy i podchorążych (wraz z programami). Ponadto wymienić należy vademecum do prac z zakresu taktyki sanitarnej na ćwiczeniach i grach wojennych oraz zasady zaopatrywania w materiał sanitarny (t. 39). Przekazy te dopełniają liczne konspekty i referaty oraz akta dotyczące międzynarodowych kongresów i zjazdów medycyny wojskowej. Badaczy tych zagadnień zainteresować może zachowany egzemplarz statutu Międzynarodowego Stowarzyszenia Oficerów Korpusów Sanitarnych (t. 46).

Z wytworu kancelaryjnego Sekcji Opieki zachowały się: sprawozdania wyników rewizji lekarskiej i zmian w stanie inwalidów — przedstawione przez poszczególne Okręgowe Ekspozytury Sekcji Opieki oraz zarządzenia w sprawie opieki nad weteranami. Ponadto wymienić należy organizację Komisji Porady dla Inwalidów oraz wykazy personelu zatrudnionego w sekcji. Charakter uzupełniający mają archiwalia dotyczące udzielania pomocy inwalidom wojennym.

Zawartość zespołu Departamentu Zdrowia jest dość różnorodna. Zachowały się w nim akta dotyczące spraw organizacyjnych. Wszechstronnie reprezentowana jest obsada personalna departamentu. Badacz, interesujący się problemami służby zdrowia w okresie międzywojennym znajdzie ciekawe materiały w postaci sprawozdań rocznych. Należy zasygnalizować również o znajdujących się w aktach informacjach na temat zrzeszeń i stowarzyszeń służby zdrowia, a m.in. Komisji Bratniej Pomocy Towarzystwa Zapomogowego dla wdów i sierot po lekarzach (t. 59).

W sumie dokumentacja omawianego zespołu przedstawia dużą wartość, jeśli chodzi o odtworzenie funkcjonowania wojskowej służby zdrowia w okresie 1918—1939. Zachowane archiwalia są ostatecznie uporządkowane i w pełni dostępne do badań.

Przeгляд zawartości inwentarza

	Pozycja
Rozkazy	1
Organizacja służby zdrowia	2—18
Akta organizacyjno-ogólne	19—20
Higiena	21—22
Szpitalnictwo.	23—29
Inspekcja i sprawozdawczość	30—34
Materiały sanitarne	35
Weterynaria	36—37
Szkolenie	38—39
Konferencje i zjazdy krajowe	40—41
Międzynarodowe kongresy medycyny i farmacji wojskowej	42—47
Wydawnictwo „Lekarz Wojskowy”	48
Personalne	49—59
Finansowe	60

Kwaterunkowe	61—62
Sekcja Opieki (sprawy inwalidów wojennych)	63—66